

«Торгівля цінними паперами» Підручник за редакцією В.І. Грушка

Розділ XIV. Оподаткування операцій з цінними паперами

Тулуш Л.Д., к.е.н., доцент
Літвін Н.М., к.е.н., доцент

Ключові слова: Податковий кодекс України, оподаткування операцій з цінними паперами; податок на прибуток підприємств, податок на додану вартість, податок на доходи фізичних осіб, спеціальний порядок оподаткування, операції особливого виду, база оподаткування, податкові агенти, податкова декларація, фінансові інвестиції, фінансові результати.

Інвестиціями, відповідно до законодавства, вважаються всі види майнових та інтелектуальних цінностей, вкладених в об'єкти підприємницької та інших видів діяльності з метою одержання прибутку або досягнення соціального ефекту.

Згідно з п. 4 П(С)БО 2 «Баланс» фінансові інвестиції – це активи, які утримуються підприємством з метою отримання прибутку (у вигляді відсотків, дивідендів тощо), зростання вартості капіталу або інших вигід для інвестора.

Фінансовими інвестиціями можуть виступати акції, частки у статутному капіталі, інші корпоративні права, а також боргові цінні папери (векселі, ощадні сертифікати, облігації).

Відповідно до вимог чинних національних стандартів бухгалтерського обліку фінансові інвестиції в бухгалтерському обліку класифікуються залежно від:

1) передбачуваного терміну утримання:

а) поточні, тобто фінансові інвестиції на строк, що не перевищує одного року, і які можуть бути вільно реалізовані у будь-який момент (крім інвестицій, які є еквівалентами грошових коштів) (п. 33 П(С)БО 2) – вони відображаються за статтею «Поточні фінансові інвестиції» у розділі II «Оборотні активи» Балансу;

б) довгострокові, тобто фінансові інвестиції на період більше одного року, а також усі інвестиції, які не можуть бути вільно реалізовані у будь-який момент (п. 17 П(С)БО 2) – вони відображаються за статтею «Довгострокові фінансові інвестиції» у розділі I «Необоротні активи» Балансу.

2) залежно від мети утримання:

а) утримувані підприємством до погашення (векселі, облігації) – відображаються на дату балансу за амортизованою собівартістю (п. 10 П(С)БО 12);

б) фінансові інвестиції в асоційовані та дочірні підприємства, а також у спільну діяльність із створенням юридичної особи (спільне підприємство) – відображаються на дату балансу за вартістю, визначеною за методом участі в капіталі (п. 11 П(С)БО 12);

в) інші фінансові інвестиції (що не утримуються підприємством до погашення і не обліковуються за методом участі в капіталі). Відображаються на дату балансу за справедливою вартістю, а якщо її достовірно визначити неможливо – за собівартістю з урахуванням зменшення корисності (пп. 8 та 9 П(С)БО 12).

Відповідно до вимог, викладених в Інструкції про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку, при відображенні в бухгалтерському обліку операцій з фінансовими інвестиціями використовуються такі рахунки та субрахунки:

– облік поточних фінансових інвестицій та еквівалентів грошових коштів ведеться на рахунку 35 «Поточні фінансові інвестиції». За дебетом відображається придбання поточних фінансових інвестицій та еквівалентів грошових коштів, за кредитом – зменшення їх вартості та вибуття. Рахунок 35 має два субрахунки: 351 «Еквіваленти коштів» та 352 «Інші поточні фінансові інвестиції» (аналітичний облік поточних фінансових інвестицій ведеться за їх видами);

– для обліку довгострокових фінансових інвестицій застосовується рахунок 14 «Довгострокові фінансові інвестиції». За дебетом відображається вартість довгострокових інвестицій, що надійшли, за кредитом – їх вибуття (списання) або зменшення вартості, а також утримання дивідендів від об'єкта інвестування (у разі якщо облік інвестицій ведеться за методом участі в капіталі). Субрахунки: 141 «Інвестиції пов'язаним сторонам за методом обліку участі в капіталі», 142 «Інші інвестиції пов'язаним сторонам», 143 «Інвестиції непов'язаним сторонам» (аналітичний облік ведеться за видами фінансових інвестицій і об'єктами інвестування);

– субрахунок 741 «Дохід від реалізації фінансових інвестицій», що застосовується для узагальнення інформації про реалізацію фінансових інвестицій;

– субрахунок 971 «Собівартість реалізованих фінансових інвестицій» відображає балансову вартість реалізованих фінансових інвестицій (на дату їх реалізації) та інші витрати, пов'язані з їх реалізацією.

Визначення собівартості придбаних фінансових інвестицій та відображення придбання фінансових інвестицій у бухгалтерському обліку. Порядок формування собівартості фінансових інвестицій залежить від способів їх здійснення:

– при придбанні за грошові кошти собівартість складається з ціни придбання, комісійних винагород, мита, податків, інших витрат, пов'язаних безпосередньо з придбанням фінансової інвестиції (п. 4 П(С)БО 12);

– при придбанні шляхом обміну на цінні папери власної емісії собівартість фінансової інвестиції визначається за справедливою вартістю переданих цінних паперів (п. 5 П(С)БО 12);

– при придбанні шляхом обміну на інші активи собівартість фінансової інвестиції визначається за справедливою вартістю таких активів (п. 6 П(С)БО 12).

Залежно від джерела придбання Інструкцією № 291 визначено порядок

відображення операцій з придбання фінансових інвестицій.

Розглянемо його на конкретних прикладах.

Приклад 1. Підприємство придбало акції ПАТ «Зоря» на вторинному ринку за безготівковим розрахунком з метою перепродажу (операцію планується здійснити протягом місяця). Сума витрат на придбання – 25000 грн., комісійна винагорода торговцеві – 1000 грн.

У бухгалтерському обліку зазначена операція з придбання поточних фінансових інвестицій відобразатиметься так:

– на суму придбаних акцій ПАТ «Зоря» згідно з випискою з реєстру або з рахунку в цінних паперах: дебет субрахунку 352 – кредит субрахунку 685 «Розрахунки з іншими кредиторами» на суму 25000 грн.;

– на суму комісійної винагороди торговцеві цінними паперами згідно з актом наданих послуг: дебет субрахунку 352 – кредит субрахунку 685 на суму 1000 грн.;

– разом собівартість придбаних поточних фінансових інвестицій становить 26000 грн. (25000 грн.+ 1000 грн.);

– оплата придбаних акцій і послуг торговця згідно з випискою банку: дебет субрахунку 685 – кредит субрахунку 311 «Поточні рахунки в національній валюті» на суму 26000 грн.

Приклад 2. Підприємство є засновником АТ «Барвінок», причому його частка у статутному капіталі становить 10 %, відповідно АТ «Барвінок» не ні асоційованим, ні дочірнім цього підприємства. Внесок до статутного капіталу перераховано у сумі 50000 грн. Крім того, здійснено витрати засновників у процесі створення АТ, які було схвалено установчими зборами АТ та зараховано як внески до статутного капіталу. Частка підприємства в цих витратах становить 3000 грн., витрати підтверджено відповідними документами.

У бухгалтерському обліку операції з придбання довгострокових фінансових інвестицій відображаються таким чином:

– на суму перерахованих до статутного капіталу АТ «Барвінок» коштів : дебет субрахунку 377 «Розрахунки з іншими дебіторами» – кредит субрахунку 311 на суму 50000 грн.;

– на суму здійснених підприємством витрат, визнаних як внески до статутного капіталу: дебет субрахунку 377 – кредит рахунку 311 на суму 3000 грн.;

– разом собівартість придбаних довгострокових фінансових інвестицій становить 53000 грн. (50000 + 3000);

– отримано акції АТ «Барвінок» згідно з випискою з реєстру або з рахунку в цінних паперах: дебет субрахунку 143 – кредит субрахунку 685 на суму 53000 грн.;

– здійснено залік заборгованостей згідно з бухгалтерською довідкою: дебет субрахунку 685 – кредит субрахунку 377 на суму 53000 грн.

Приклад 3. АТ придбано облігації підприємства «Фенікс» в обмін на цінні папери (акції) власної емісії. Акції було попередньо викуплено в акціонерів. Підприємство планує утримувати облігації до їх погашення через три роки. Справедлива (ринкова) вартість власних акцій становить 72000 грн., номінальна вартість – 62000 грн., собівартість при викупі акцій – 65000 грн. Комісійна винагорода торговцеві цінними паперами становить 1200 грн.

Перш ніж навести схему відображення такої операції в бухгалтерському обліку, необхідно зазначити, що для обліку вилученого капіталу в разі викупу власних акцій у акціонерів Інструкцією № 291 передбачено *субрахунок 451* «Вилучені акції», а при

передачі капіталу (акцій) у разі продажу передбачено кореспонденцію за дебетом рахунку 46 «Неоплачений капітал» та кредитом субрахунку 451:

– на суму справедливої (ринкової) вартості переданих акцій згідно з випискою з реєстру або з рахунку в цінних паперах: дебет рахунку 46 – кредит субрахунку 451 на суму 72000 грн.;

– на суму перевищення продажної вартості акцій над їх собівартістю згідно з бухгалтерською довідкою: дебет субрахунку 451 – кредит субрахунку 421 «Емісійний дохід» на суму 7000 грн. (72000 – 65000);

– отримано облигації згідно з випискою з реєстру або з рахунку в цінних паперах і зараховано до складу довгострокових фінансових інвестицій: дебет субрахунку 143 – кредит рахунку 46 на суму 72000 грн.;

– відображено комісійні послуги торговця цінними паперами згідно з актом наданих послуг: дебет субрахунку 421 «Емісійний дохід» (за недостатності сальдо на цьому субрахунку – дебет субрахунку 443 «Прибуток, використаний у звітному періоді») – кредит субрахунку 685 на суму 1200 грн.;

– перераховано кошти торговцеві цінними паперами згідно з випискою банку: дебет субрахунку 685 – кредит субрахунку 311 на суму 1200 грн.

В аналітичному обліку за рахунком 40 відображається інформація про зміну учасника.

Приклад 4. Підприємством отримано облигації як внесок до статутного капіталу акціонерного товариства. Очікуваний термін погашення облигацій – 8 місяців. Номінальна вартість акцій становить 86000 грн., справедлива (ринкова) вартість – 93000 грн.

У бухгалтерському обліку ця операція відображається наступним чином:

– одержання облигації згідно з випискою з реєстру або з рахунку в цінних паперах: дебет субрахунку 352 – кредит рахунку 46 «Неоплачений капітал» на суму 86000 грн.;

– відображено суму емісійного доходу згідно з бухгалтерською довідкою: дебет субрахунку 352 – кредит субрахунку 421 «Емісійний дохід» на суму 7000 грн.

Приклад 5. Підприємство продає товар під забезпечення боргових зобов'язань покупця векселем. Вартість продажу товару – 35000 грн., крім того, ПДВ – 7000 грн. (собівартість товару – 28000 грн.), номінал векселя – 42000 грн., погашення – через один місяць.

У цьому прикладі очікується дохід від використання векселя, оцінку його може бути достовірно визначено, отже, вексель підлягає обліку в інвестора згідно з вимогами ПБО 12.

У бухгалтерському обліку ці операції відображаються так:

– відвантажено товари згідно з накладною на відпуск: дебет субрахунку 361 – кредит субрахунку 702 «Дохід від реалізації товарів» на суму 42000 грн.;

– нараховано податкові зобов'язання з ПДВ згідно з податковою накладною: дебет субрахунку 702 – кредит субрахунку 641/ПДВ на суму 7000 грн.;

– отримано вексель: дебет субрахунку 341 «Короткострокові векселі, отримані в національній валюті» – кредит субрахунку 361 на суму 42000 грн.;

віднесено дохід на фінансові результати згідно з бухгалтерською довідкою: дебет субрахунку 702 – кредит субрахунку 791 «Результат операційної діяльності» на суму 35000 грн.;

– віднесено собівартість товарів на фінансові результати: дебет субрахунку 791 – кредит субрахунку 902 «Собівартість реалізованих товарів» на суму 28000 грн.

Податковий облік фінансових інвестицій.

Податок на прибуток. Порядок оподаткування фінансових інвестицій визначається Податковим кодексом України від 2 грудня 2010 року № 2755–VI. Відповідно пп. 14.1.81 п. 14.1 ст. 14 Кодексу фінансовою інвестицією вважається господарська операція, що передбачає придбання корпоративних прав, цінних паперів, деривативів та інших фінансових інструментів.

Фінансові інвестиції поділяються на прямі та портфельні:

- пряма інвестиція передбачає внесення коштів або майна до статутного капіталу юридичної особи в обмін на корпоративні права, емітовані такою юридичною особою при їх розміщенні такою особою;
- портфельна інвестиція передбачає придбання цінних паперів, деривативів та інших фінансових активів за кошти на фондовому ринку або біржовому товарному ринку (за винятком операцій із скупки акцій платником податку або пов'язаними з ним особами в обсягах, що перевищують 50 % від загальної суми акцій, емітованих іншою юридичною особою, що належать до прямих інвестицій).

Актив, що обмінюється на корпоративні права або цінні папери, згідно з пп. 14.1.244 п. 14.1 ст. 14 ПКУ класифікується як товар. Для інвестора така операція є:

- звичайною операцією з продажу товару в розумінні пп. 14.1.202 п. 14.1 ст. 14 ПКУ, оскільки відповідно до договору цивільно–правового характеру відбувається передача права власності на товар за компенсацію у вигляді фінансової інвестиції – активу;
- бартерною операцією в розумінні пп. 14.1.10 п. 14.1 ст. 14 ПКУ, оскільки розрахунок за товар здійснюється у формі, відмінній від грошової (фінансову інвестицію – актив отримано в обмін на інший актив, що не є коштами).

Отже, у податковому обліку операції з передачі будь–якого активу в обмін на фінансову інвестицію відображаються так само, як звичайні

операції з продажу з урахуванням особливостей (бартер, основні фонди тощо).

Якщо передаються корпоративні права або цінні папери, податковий облік здійснюється згідно з вимогами п. 153.8 ст. 153 ПКУ, а саме: платник податків веде окремий податковий облік фінансових результатів операцій з цінними паперами та деривативами у розрізі окремих їх видів.

Якщо отримано негативний фінансовий результат (збитки), то він переноситься на зменшення фінансових результатів від операцій з цінними паперами.

Позитивний фінансовий результат (прибуток) включається до складу валового доходу звітного періоду.

Податок на додану вартість. При одержанні фінансової інвестиції, придбаній на етапі емісії, податковий кредит не нараховується, оскільки відповідно до п. 196.1 ст. 196 ПКУ відсутній об'єкт оподаткування ПДВ.

При здійсненні операцій з продажу цінних паперів в обмін на активи, що не є цінними паперами або коштами, оподаткування ПДВ відбувається за загальними правилами.

Крім того, при нарахуванні ПДВ слід враховувати вимоги статті 189 ПКУ щодо визначення бази оподаткування з урахуванням звичайної ціни.

Облік та оподаткування операцій з акціями власної емісії. Операції з цінними паперами (у т.ч. акціями) можна умовно поділити на два рівні – первинні, тобто операції з емісії та погашення цінних паперів, і вторинні – операції з цінними паперами на фондовому ринку, а також їх позабіржовий обіг.

Основним учасником операцій на первинному ринку є емітент таких цінних паперів. На вторинному ринку емітент виступає нарівні з іншими учасниками фондового ринку. Відповідно, «рівень» ринку цінних паперів є основним критерієм при визначенні порядку податкового обліку результату таких операцій.

Види операцій, що можуть здійснюватися емітентом акцій на первинному і вторинному фондовому ринках наведені в табл. 1.

Таблиця 1

Види операцій, що здійснюються емітентом акцій на первинному і вторинному фондовому ринках

Рівень ринку цінних паперів	Операції на ринку цінних паперів
Первинний	Емісія та розміщення цінних паперів (акцій)
	Погашення (анулювання) цінних паперів (акцій)
Вторинний	Зворотний викуп цінних паперів (акцій)
	Безплатне отримання цінних паперів (акцій)
	Продаж раніше викуплених цінних паперів (акцій)
	Безоплатна передача раніше викуплених цінних паперів (акцій)

Обіг акцій на первинному та вторинному ринках цінних паперів схематично зображено на рис. 1.

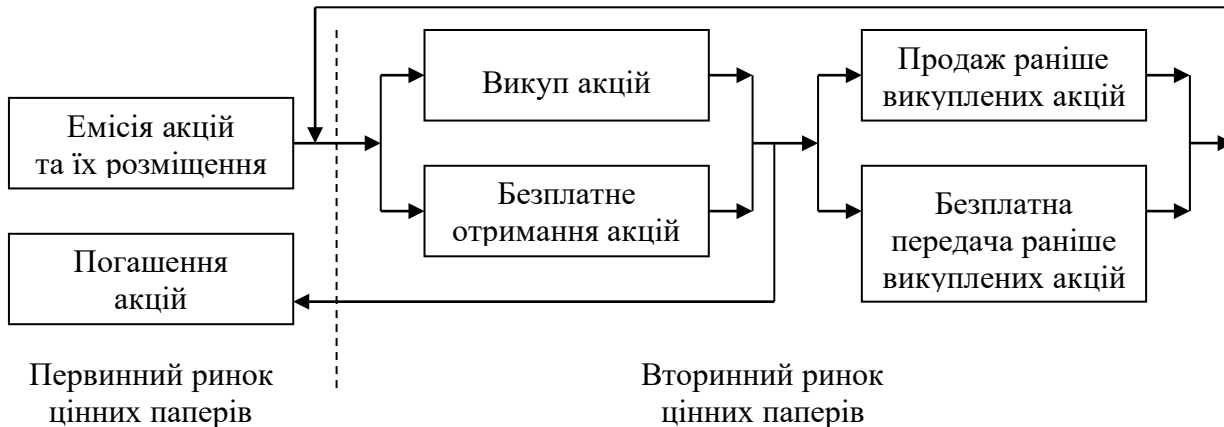

Рис. 1. Схема операцій на первинному та вторинному ринках цінних паперів

Операції на первинному ринку: розміщення та погашення акцій.

Першим рівнем операцій із цінними паперами є операції з їх емісії, розміщення, а також анулювання (погашення), що здійснюються на первинному ринку.

З точки зору оподаткування такі операції мають спеціальний статус, про що свідчать відповідні норми Податкового кодексу України, зокрема розділу III ПКУ «Податок на прибуток підприємств» у редакції від 02.12.10 р. № 2755–VI (табл. 2).

Таблиця 2

Характеристика норм Податкового кодексу України, які регламентують порядок оподаткування операцій з цінними паперами (в т.ч. акціями)

Пункт, підпункт	Норми розділу III ПКУ «Податок на прибуток»
пп.114.1.244 п.14.1 ст. 14	Товари – матеріальні та нематеріальні активи, у тому числі земельні ділянки, земельні частки (паї), а також цінні папери та деривативи, що використовуються у будь-яких операціях, <i>крім операцій з їх випуску (емісії) та погашення.</i>
п. 135.4 ст. 135 пп. 135.4.2	Дохід від операційної діяльності ... включає: дохід банківських установ, до якого включаються: а) процентні доходи за кредитно–депозитними операціями (в тому числі за кореспондентськими рахунками) <i>та цінними паперами, придбаними банком;</i> б) комісійні доходи, в тому числі за кредитно–депозитними операціями, наданими гарантіями, розрахунково–касове обслуговування, інкасацію та перевезення цінностей, <i>операціями з цінними паперами</i> , операціями на валютному ринку, операціями з довірчого управління; в) прибуток від операцій з <i>торгівлі цінними паперами</i>
п. 135.5 ст. 135 пп. 135.5.11	Інші доходи включають: доходи, визначені відповідно до статей 146, 147, 153 і 155 – 161 цього Кодексу.
пп. 138.1.1 п. 138.1 ст. 138	Витрати операційної діяльності включають: ... витрати банківських установ, до яких відносяться: а) процентні витрати за кредитно–депозитними операціями, ... <i>цінними паперами власного обігу;</i> б) комісійні витрати, в тому числі за кредитно–депозитними операціями, розрахунково–касове обслуговування, інкасацію та перевезення цінностей, <i>операціями з цінними паперами</i> , операціями на валютному ринку, операціями з довірчого управління.
ст. 136 п. 136.1 пп. 136.1.3	Доходи, що не враховуються для визначення об'єкта оподаткування: Для визначення об'єкта оподаткування не враховуються доходи: суми коштів або вартість майна, що надходять платнику податку у вигляді прямих інвестицій або реінвестицій у корпоративні права, емітовані платником податку, в тому числі грошові або майнові внески

	згідно з договорами про спільну діяльність на території України без створення юридичної особи;
ст. 153 п. 153.8	Оподаткування операцій особливого виду Оподаткування операцій з торгівлі цінними паперами, деривативами та іншими, ніж цінні папери, корпоративними правами <i>Визначається особливий порядок оподаткування операцій з цінними паперами</i>
п. 153.9 ст. 153	Норми п. 153.8 ст. 153 не поширюються на операції, що здійснюються платником податку – емітентом з розміщення корпоративних прав або інших цінних паперів, а також з їх зворотного викупу або погашення таким емітентом. Норми п. 153.8 ст. 153 поширюються і на визначення балансових збитків або прибутків, отриманих платником податку від операцій із корпоративними правами, що виражені в ін., ніж цінні папери, формах. Операції з конвертації цінних паперів оподаткуванню не підлягають.

Таким чином, операції з випуску (емісії) акцій та їх погашення не розглядаються в загальному контексті оподаткування. Відповідно жодних наслідків у частині податку на прибуток не виникає. Що стосується податку на додану вартість, то операції з випуску (емісії) цінних паперів та їх продажу за грошові кошти не є об'єктом обкладення ПДВ згідно з пп. 196.1.1. п. 196.1 ст. 196 ПКУ. Викуп акцій та подальші операції з раніше викупленими акціями відображаються із застосуванням рахунка 45 «Вилучений капітал».

Облік операцій з акціями на первинному ринку показано в табл. 3.

Таблиця 3

Бухгалтерський облік операцій з акціями на первинному РЦП

№ з/п	Зміст операції	Бухгалтерський облік	
		дебет	кредит
<i>Емісія та розміщення акцій</i>			
1	Зареєстровано акціонерне товариство	46	40
2	Розміщено акції за номінальною вартістю	311, 301	46
3	Розміщено акції за ціною вище за номінал: – номінал – емісійний дохід	311, 301	46
		311, 301	421
<i>Викуп з погашенням (анулюванням) акцій</i>			
1	Викуплено акції власної емісії	451	301, 311
2	Погашено підприємством викуплені акції	40	451
3	Відображено перевищення викупної вартості над номінальною	421 (441, 442)	451
4	Відображено перевищення номінальної вартості над викупною	451	421 (441, 442)

Операції на вторинному ринку: викуп акцій для перепродажу.

Відповідно до статті 66 Закону України «Про акціонерні товариства» акціонерне товариство має право викупити в акціонера повністю оплачені ним акції для їх подальшого перепродажу, розповсюдження серед своїх працівників чи анулювання. Акції може бути викуплено тільки за рахунок коштів, що перевищують статутний капітал, і реалізовано у строк не більше одного року.

Акціонерне товариство має право за рішенням загальних зборів викупити в акціонерів акції за згодою власників цих акцій. Порядок реалізації цього права визначається у статуті товариства та/або рішенні загальних зборів.

Рішенням загальних зборів обов'язково встановлюються: – порядок викупу, що включає максимальну кількість, тип та/або клас акцій, що викупуються; – строк викупу; – ціна викупу (або порядок її визначення); – дії товариства щодо викуплених акцій (їх анулювання або продаж).

Викуп акцій може розглядатися з двох позицій:

- як попередня умова анулювання акцій зі зменшенням статутного капіталу;
- або як господарська операція, спрямована на отримання емітентом (підприємством) прибутку від подальшого продажу акцій.

В зв'язку з цим виникає запитання стосовно права підприємства продавати свої акції самостійно, без посередництва професійного торговця цінними паперами. Варто відзначити, що ліцензійні обмеження, встановлені для торгівлі цінними паперами як для одного з видів професійної діяльності на ринку цінних паперів, не поширюються на операції емітента з розміщення, викупу, перепродажу та розповсюдження серед своїх працівників раніше викуплених акцій власної емісії.

Отже, при реалізації акцій власної емісії посередництво професійного торговця цінними паперами не є обов'язковим, а відповідно акціонерні

товариства мають право самостійно викуповувати і перепродавати акції власної емісії.

Порядок оподаткування таких операцій регламентується пунктом 153.8 статті 153 Розділу III «Податок на прибуток» Податкового кодексу України, яким встановлено порядок окремого обліку фінансових результатів від операцій із цінними паперами і деривативами.

Платник визначає фінансовий результат від операцій за кожним видом цінних паперів окремо та включає його додатне значення до складу валових доходів. Від’ємне значення фінансового результату переноситься на зменшення фінансового результату від операцій із цінними паперами і деривативами того ж виду майбутніх звітних періодів. При цьому акції та корпоративні права, виражені в іншій формі (відмінній від акцій), вважаються одним видом цінних паперів.

Визначення доходів і витрат від операцій із цінними паперами дано у абзацах першому та другому п. 153.8 розділу III ПКУ «Податок на прибуток» (табл. 4).

Таблиця 4

Визначення доходів і витрат від операцій із цінними паперами
відповідно до норм Податкового кодексу

Доходи	Витрати
Сума коштів або вартість майна, отримана (нарахована) платником податку від продажу, обміну або інших способів відчуження цінних паперів, деривативів, або інших, ніж цінні папери, корпоративних прав, а також вартість будь-яких матеріальних цінностей чи нематеріальних активів, які передаються платнику податку у зв’язку з таким продажем, обміном або відчуженням. До складу доходів включається також сума будь-якої заборгованості платника податку, яка погашається у зв’язку з таким продажем, обміном або відчуженням.	Сума коштів або вартість майна, сплачено (нараховано) платником податку продавцю (у т.ч. емітенту, крім придбання під час первинного розміщення) цінних паперів, деривативів або інших, ніж цінні папери, корпоративних прав, як компенсація їх вартості. До складу витрат включається також сума будь-якої заборгованості покупця, яка виникає у зв’язку з таким придбанням

Правила окремого податкового обліку, встановлені пунктом 153.8 ПКУ, не поширюються на операції з емісії корпоративних прав чи інших цінних паперів, що здійснюються платником податків, а також з їх

зворотного викупу чи погашення таким платником податку–емітентом. Отже, викуп акцій власної емісії не відображається в окремому податковому обліку. Це стосується випадків, коли акції придбаються з метою їх подальшого погашення.

Акціонерне товариство може викупувати свої акції для подальшого перепродажу (безоплатної передачі). Можливий також варіант, коли акції, викуплені з метою погашення, надалі перепродаватимуть або ж передаватимуть безоплатно.

Витрати щодо викупу акцій власної емісії відображаються в окремому обліку тільки при їх подальшій реалізації, одночасно з відображенням доходу, отриманого від їх продажу. Отже, до оподаткованого доходу потрапить лише прибуток від перепродажу акцій.

Необхідність нарахування емітентом податкових зобов'язань з ПДВ залежать від форми розрахунків за продані акції власної емісії.

Якщо продаж здійснюється за грошові кошти або ж акції передаються в обмін на інші цінні папери, то емітент – продавець акцій нараховувати ПДВ не повинен, оскільки такий продаж не є об'єктом оподаткування (пп. 196.1.1 п. 196.1 ст. 196 розділу V ПКУ «Податок на додану вартість»).

Якщо ж акції передаються емітентом в обмін на товарно–матеріальні цінності чи послуги, він має нарахувати ПДВ.

В табл. 5 наведено основні проводки, що супроводжують операції з викупу та перепродажу емітентом власних акцій.

Таблиця 5

Бухгалтерський облік операцій з викупу та перепродажу
емітентом власних акцій

№ з/п	Зміст операції	Бухгалтерський облік	
		дебет рахунка	кредит рахунка
1	Викуплено акції власної емісії	451	301, 311
2	Перепродано раніше викуплені акції на вторинному ринку	301, 311	451
3	Передано раніше викуплені акції працівникам емітента в рахунок заробітної плати	661	451
4	Відображено перевищення викупної вартості	421	451

	над продажною	(441, 442)	
5	Відображено перевищення продажної вартості над викупною	451	421 (441, 442)

Отже, основні правила податкового обліку операцій з акціями (корпоративними правами) у юридичних осіб полягають у наступному:

– податковий облік операцій з цінними паперами ведеться окремо від податкового обліку інших операцій в розрізі окремих видів цінних паперів; при цьому податковий облік операцій з корпоративними правами ведеться разом з обліком операцій з акціями;

– об'єктом податкового обліку є фінансовий результат операцій з кожним видом цінних паперів (у т.ч з акціями та корпоративними правами). Позитивний фінансовий результат операцій з цінними паперами конкретного виду з урахуванням від'ємного фінансового результату від операцій з цінними паперами цього самого виду минулих періодів включається до валового доходу. Від'ємний фінансовий результат операцій з цінними паперами конкретного виду переноситься на зменшення фінансових результатів від операцій з цінними паперами цього самого виду, в порядку, передбаченому ст. 150 ПКУ.

Стосовно фізичних осіб, то п. 170.2 ст. 170 ПКУ встановлено два варіанти оподаткування доходів, отриманих фізичною особою, яка здійснює операції з інвестиційними активами. Згідно з першим варіантом, фізична особа не лише є платником ПДФО, а й є відповідальною особою за його розрахунок і сплату. Відповідно до другого варіанту не несе відповідальності за розрахунок і сплату ПДФО, оскільки відповідні функції перекладаються на професійного торговця цінними паперами, який тим самим набуває статусу податкового агент. Вибір того чи іншого варіанта залишено на розсуд самої фізичної особи.

Оподаткування операцій з вексями. Згідно зі ст. 14 Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок» від 23.02.2006 р. № 3480 вексель – цінний папір, що засвідчує безумовне грошове зобов'язання векселедавця

або його наказ третій особі сплатити після настання терміну платежу певну суму власнику векселя (векселедержателю).

Векселі можуть бути прості або переказні й існують винятково в документарній формі.

Простий вексель – вексель, який містить зобов'язання векседавця сплатити в зазначений термін певну суму грошей власнику векселя (векселедержателю).

Переказний вексель містить письмовий наказ однієї особи іншій особі сплатити в зазначений термін певну суму грошей третій особі.

Загальні правила обігу векселів установлено Уніфікованим законом про переказний і простий векселі, затвердженим Конвенцією від 07.06.30 р. (набрала чинності в Україні з 06.11.2000 р., за текстом – Уніфікований закон).

У ст. 1 цього Закону наведено обов'язкові реквізити переказного векселя: назва «переказний вексель»; безумовний наказ сплатити позначену суму грошей; найменування особи, зобов'язаної сплатити (трасат); термін платежу; місце, в якому має здійснитися платіж; найменування особи, яка або за наказом якої має здійснитися платіж; дата й місце заповнення векселя; підпис особи, що видала вексель (трасант). Якщо термін платежу не зазначено, вважається, що переказний вексель підлягає оплаті за пред'явленням.

У ст. 75 Уніфікованого закону наведено обов'язкові реквізити простого векселя: назва «простий вексель»; безумовний наказ сплатити позначену суму грошей; термін платежу; місце, в якому має здійснитися платіж; найменування особи, яка або за наказом якої має здійснитися платіж; дата й місце заповнення простого векселя; підпис особи, що видала вексель (векседавець).

Якщо строк платежу не зазначено, вважається, що простий вексель також підлягає оплаті за пред'явленням.

Додаткові умови для обігу векселів в Україні визначено Законом України «Про обіг векселів в Україні» від 05.04.2001 р. № 2374, відповідно до ст. 4 якого:

– видавати прості й переказні векселі можна лише для оформлення грошового боргу за фактично поставлені товари, виконані роботи, надані послуги;

– у випадку видачі векселя як засобу платежу за договором припиняються грошові зобов'язання щодо платежу за цим договором і виникають грошові зобов'язання щодо платежу за векселем.

Згідно зі ст. 5 Закону «Про обіг векселів в Україні»:

– прості та переказні векселі складаються в документарному вигляді на спеціальних бланках за формою, затвердженою ДКЦПФР за узгодженням з НБУ з урахуванням норм Уніфікованого закону;

– вексель підписується від імені юридичних осіб власноручно керівником і головним бухгалтером або уповноваженими ними особами, підписи мають скріплюватися печаткою. Від імені фізичних осіб вексель підписується власноручно або уповноваженою особою із зазначенням ідентифікаційного коду й паспортних даних векселедавця (трасанта). Підпис має скріплюватися печаткою.

Векселедавець зобов'язаний вести реєстр виданих векселів у порядку, затвердженому ДКЦПФР. Забороняється використовувати векселі як внесок до статутного капіталу господарського товариства.

Особливості бухгалтерського обліку розрахунків із застосуванням векселів.

У разі використання підприємствами у господарській діяльності вексельної форми розрахунків поряд із загальнопоширеними рахунками обліку активів і зобов'язань відповідно до Інструкції про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій, затвердженої наказом

Мінфіну України від 30.11.99 р. № 291 (зі змінами та доповненнями), використовуються специфічні рахунки та субрахунки.

При відображенні в обліку операцій з видачі векселів використовують:

– рахунок 51 «Довгострокові векселі видані» – для обліку розрахунків з постачальниками, підрядчиками за товари (роботи, послуги), заборгованість за якими забезпечено виданими векселями і не є поточним зобов'язанням. За кредитом відображається видача векселя в забезпечення за отримані товари (послуги), за дебетом – погашення заборгованості, забезпеченої виданим векселем. Рахунок 51 має два субрахунки: 511 «Довгострокові векселі, видані в національній валюті», 512 «Довгострокові векселі, видані в іноземній валюті»;

– рахунок 62 «Короткострокові векселі видані» – для обліку розрахунків за кредиторською заборгованістю постачальникам, підрядчикам за отримані товари (послуги), на яку підприємством видано векселі. За кредитом відображається видача векселів у забезпечення поставок товарів (послуг) постачальників, підрядчиків, за дебетом – погашення заборгованості за виданими векселями, її списання тощо. Рахунок 62 має субрахунки: 621 «Короткострокові векселі, видані в національній валюті», 622 «Короткострокові векселі, видані в іноземній валюті».

При відображенні в обліку операцій з одержання векселів використовуються:

– субрахунок 182 «Довгострокові векселі одержані» – для обліку векселів, одержаних у забезпечення довгострокової дебіторської заборгованості;

– рахунок 34 «Короткострокові векселі одержані» – для обліку поточної дебіторської заборгованості покупців, замовників за відвантажені товари (продукцію), виконані роботи, надані послуги, забезпеченої векселями. За дебетом відображається одержання векселя, за кредитом – одержання коштів у рахунок погашення векселів, продаж векселя третій особі, погашення одержаним векселем кредиторської заборгованості тощо.

Рахунок 34 також має два субрахунки: 341 «Короткострокові векселі, одержані в національній валюті», 342 «Короткострокові векселі, одержані в іноземній валюті».

При віднесенні векселів до короткострокових або довгострокових слід керуватися визначенням поточного і довгострокового зобов'язання, викладеним у п. 4 П(С)БО 2 «Баланс», затвердженого наказом Міністерства фінансів України від 31.03.99 р. № 87. Так, під поточними зобов'язаннями розуміють зобов'язання, які будуть погашені протягом операційного циклу підприємства або протягом 12 місяців з дати балансу. Відповідно, довгострокові зобов'язання – ті, що будуть погашені після 12 місяців з дати балансу.

Якщо вексель надходить на підприємство без наявності заборгованості за товарною операцією, то має місце операція з придбання векселя як цінного папера. У свою чергу, згідно з П(С)БО 2 активи, що утримуються підприємством з метою збільшення прибутку (процентів, дивідендів тощо), вартості капіталу або інших вигід для інвестора, визнаються фінансовими інвестиціями.

У цьому разі використовують такі рахунки:

– субрахунок 352 «Інші поточні фінансові інвестиції» – для обліку наявності руху поточних фінансових інвестицій та еквівалентів коштів. Тут відображаються векселі, що придбаваються з метою погашення кредиторської заборгованості або продажу. При цьому згідно з п. 4 П(С)БО 12 «Фінансові інвестиції», затвердженого наказом Міністерства фінансів України від 26.04.2000 р. № 91 (зі змінами та доповненнями), вексель враховується за фактичною вартістю, з урахуванням витрат, що безпосередньо пов'язані з його придбанням. За дебетом відображається придбання (надходження) векселів, за кредитом – їхнє вибуття;

– рахунок 14 «Довгострокові фінансові інвестиції» призначено для узагальнення інформації про наявність і рух довгострокових інвестицій (вкладень) у цінні папери інших підприємств тощо. За дебетом

відображається вартість довгострокових інвестицій, за кредитом – їх вибуття (списання). При цьому використовуються два субрахунки: 142 «Інші інвестиції пов'язаним сторонам», 143 «Інвестиції не пов'язаним сторонам».

Податковий облік розрахунків із застосуванням векселів. Розглянемо особливості обчислення податку на прибуток і податку на додану вартість, що виникають при проведенні розрахунків векселями.

Податок на прибуток. У підприємства–продавця (векселедержателя) на дату відвантаження товарів (надання послуг), тобто дату переходу покупцеві права власності на такий товар або дату складання акта чи іншого документа, який підтверджує виконання робіт / надання послуг, збільшуються податкові доходи згідно із п. 137.1 ст. 137 ПКУ. При цьому одержання векселя як оплати за відвантажені товари не тягне за собою збільшення валових доходів (пп. 136.1.11 п. 136.1 ст. 136 ПКУ).

У підприємства–покупця (векселедавця) на дату оприбуткування товарів (отримання послуг) відповідно до п. 138.1 ст. 138 ПКУ збільшуються витрати операційної діяльності або інші витрати. В залежності від того, в яку категорію потрапляють такі витрати (операційні чи інші), порядок їх включення до складу податкових витрат буде різнитись. Зокрема, відповідно до п. 138.4 ст. 138 ПКУ, витрати, що формують собівартість реалізованих товарів (виконаних робіт, наданих послуг), визнаються податковими витратами того звітного періоду, в якому визнано доходи від реалізації таких товарів, виконаних робіт, наданих послуг. Якщо ж витрати включаються в категорію «інші витрати», то відповідно до п. 138.1 ст. 138 ПКУ вони визнаються податковими витратами у періоді понесення.

Видача векселя та його оплата (погашення) не зумовлюють збільшення податкових витрат.

Стосовно відображення в податковому обліку векселедавця суми дисконту – різниці між повною (номінальною) вартістю векселя і сумою, сплаченою під час його придбання, за умови, що сума придбання векселя є меншою ніж повна (номінальна), слід зазначити наступне.

Якщо підприємство–векселедержатель згодне прийняти часткову оплату за векселем до настання строку платежу і при цьому за згодою сторін борг за векселем вважається погашеним (що підкріплено відповідною додатковою угодою), то частина боргу в розмірі неоплаченої суми векселя вважається безповоротною фінансовою допомогою й підлягає включенню до складу оподаткованого доходу підприємства–векселедавця згідно з пп. 135.5.4 п. 135.5 ст. 135 ПКУ.

Також операціям з цінними паперами, до яких належать і векселі, присвячено п. 153.8 ст. 153 ПКУ, відповідно до норм якого платник податку веде окремий податковий облік фінансових результатів операцій з цінними паперами в розрізі окремих їх видів:

– якщо протягом звітного періоду витрати на придбання кожного з окремих видів цінних паперів перевищують доходи від продажу (відчуження), то негативний фінансовий результат переноситься на зменшення фінансових результатів від операцій із цінними паперами цього самого виду майбутніх звітних періодів.

– якщо, навпаки, доходи перевищують витрати (з урахуванням негативного фінансового результату від операцій з цінними паперами цього самого виду минулих періодів), то прибуток включається до складу валових доходів за результатами звітного періоду.

Норми п. 153.8 ст. 153 ПКУ поширюються й на підприємства – торгівців цінними паперами, і на інші підприємства, що здійснюють операції з торгівлі цінними паперами.

Витрати під час торгівлі цінними паперами – сума коштів або вартість майна, сплачена (нарахована) платником продавцю (у тому числі емітенту, крім придбання під час первинного розміщення) цінних паперів як компенсація їхньої вартості, а сума заборгованості покупця, яка виникає у зв'язку із таким придбанням.

Доходи під час торгівлі цінними паперами – сума коштів або вартість майна, отримана (нарахована) платником податку від продажу, обміну або

інших видів відчуження цінних паперів, збільшена на вартість будь-яких матеріальних цінностей або нематеріальних активів, що передаються платнику податку у зв'язку з таким продажем (обміном, відчуженням), а також сума будь-якої заборгованості, що погашається у зв'язку з таким продажем (обміном, відчуженням).

Податок на додану вартість. Відповідно до пп. 196.1.1 п. 196.1 ст. 196 ПКУ не є об'єктом оподаткування ПДВ операції з випуску (емісії), розміщення й продажу (викупу, погашення) за кошти цінних паперів, емітованих суб'єктами підприємництва, НБУ, Мінфіном, органами місцевого самоврядування. Ці норми не застосовуються до операцій з продажу бланків дорожніх, банківських і особистих чеків, цінних паперів, розрахункових і платіжних документів, пластикових (розрахункових) карток.

При цьому згідно з п. 189.7 ст. 189 ПКУ якщо підприємство здійснює операції з поставки товарів (послуг), які є об'єктом оподаткування, під забезпечення боргових зобов'язань покупця, надане такому платнику податку у формі простого або переказного векселя або інших боргових інструментів, випущених таким покупцем або третьою особою, базою оподаткування є договірна вартість, визначена в порядку, встановленому п. 188.1 ст. 188 ПКУ, без урахування дисконтів або інших знижок з номіналу такого векселя, а за процентними векселями – така договірна вартість, збільшена на суму процентів, нарахованих або таких, що повинні бути нараховані на суму номіналу такого векселя.

На номінал векселя, у т.ч. без урахування дисконтів або з урахуванням процентів, податкові зобов'язання не нараховуються.

У випадку якщо підприємство–векселедавець здійснює за згодою векселедержателя зустрічну поставку товарів (послуг) замість грошового погашення суми боргу, зазначеної у векселі, базою оподаткування є договірна вартість таких товарів (послуг), але не нижче за звичайну ціну без урахування дисконту або інших знижок від номіналу такого векселя, а за процентними векселями – договірна вартість таких товарів (послуг), але не

нижче за звичайну ціну, збільшену на суму процентів, які нараховані або підлягають нарахуванню на суму номіналу векселя.

З метою оподаткування податком на додану вартість векселі (крім податкових векселів), видані або отримані, не вважаються засобом платежу і не змінюють суми податкового кредиту чи податкового зобов'язання, крім податкових векселів.

Відображення операцій з векселями в обліку. Розглянемо на умовних прикладах порядок відображення в бухгалтерському і податковому обліку у різних сторін «вексельного процесу» операцій з векселями.

<i>Приклад 1. Видача простого векселя</i>						
Під час розрахунку за отримані товари вартістю 9600 грн. (у т.ч. ПДВ – 1600 грн.) покупець (векселедавець) видає продавцеві (векселедержателю) простий вексель.						

№ з/п	Зміст господарської операції	Бухгалтерський облік		Сума, грн.	Податковий облік	
		Дт	Кт		До-ходи	Витрати
Відображення в обліку у покупця (векселедавця)						
1	Отримано товар від постачальника	28	631	8000	–	8000*
2	Відображено податковий кредит з ПДВ згідно з податковою накладною постачальника	641/ПДВ	631	1600	–	–
3	Придбано бланк простого векселя у відділенні банку згідно з накладною і дорученням	209	685	4,50	–	4,50*
4	Відображено податковий кредит з ПДВ згідно з податковою накладною банку	641/ПДВ	685	0,90	–	–
5	Оплачено банку вартість вексельного бланка	685	311	5,40	–	–
6	Відображено вартість вексельного бланка на позабалансовому рахунку**	Збільшено залишок вартості бланків на п/р 08 «Бланки суворого обліку»		270	–	–
7	Нараховано держмити	92	642	1,70	–	1,70
8	Перераховано держмити	642	311	1,70	–	–
9	Видано вексель постачальнику	631	511, 621	9600	–	–
10	Списано вартість бланка векселя згідно з актом списання	92	209	4,50	–	–
11	Списано вартість бланка векселя з позабалансового	Зменшено залишок бланків на п/р 08 «Бланки		270	–	–

	рахунку	суворого обліку»				
12	Вексель оплачено коштами	511, 621	311	9600	–	–
Відображення в обліку у продавця (векселедержателя)						
1	Відвантажено товар покупцю	361	702	9600	8000	–
2	Нараховано зобов'язання з ПДВ згідно з податковою накладною	702	641/ПДВ	1600	–	–
3	Отримано вексель від покупця	182, 341	361	9600	–	–
4	Отримано кошти в оплату векселя	311	182, 341	9600	–	–

* Включаються у податкові витрати того звітного періоду, в якому буде визнано доходи від реалізації таких товарів (відповідно до п. 138.4 ПКУ)

** Відповідно до розділу 1 додатка до постанови КМУ «Про встановлення порядку виготовлення бланків цінних паперів і документів суворого обліку» від 19.04.93 р. № 283 бланки векселів є бланками суворого звітності (оскільки належать до цінних паперів).

Приклад 2. Реалізація векселя за кошти

Перший векселедержатель (підприємство «В») з метою прискорення обігу коштів, не очікуючи обумовленого терміну платежу за отриманим короткостроковим векселем, приймає рішення продати його банку (третій особі) за ціною 4200 грн. Номінальна вартість векселя – 4800 грн.

№ з/п	Зміст господарської операції	Бухгалтерський облік		Сума, грн.	Податковий облік	
		Дт	Кт		Доходи	Витрати
1	Відображено реалізацію векселя банку	377	746	4200	–	–
2	Отримано кошти за реалізований вексель	311	377	4200	–	–
3	Списано балансову вартість векселя	977	341	4800	–	*

* У цьому випадку маємо негативний фінансовий результат від операції з векселями (цінними паперами): збиток на суму 600 грн. (4200 – 4800). Згідно з п. 153.8 ст. 153 ПКУ (абзац четвертий) він переноситься на зменшення фінансових результатів майбутніх звітних періодів.

Приклад 3. Використання придбаного векселя як засобу розрахунку за товар

Підприємство придбало короткостроковий вексель номінальною вартістю 5000 грн. за 4000 грн. Надалі цим векселем підприємство розраховується за товар вартістю 4800 грн.

№ з/п	Зміст господарської операції	Бухгалтерський облік		Сума, грн.	Податковий облік	
		Дт	Кт		Доходи	Витрати
1	Здійснено передоплату за вексель	371	311	4000	–	–
2	Отримано вексель	352	371	4000	–	–
3	Оприбутковано товар	28	631	4000	–	4000 ¹
4	Відображено податковий кредит з ПДВ	641/ПД В	631	800	–	–
5	Передано вексель	377	741	4800	*	–
6	Списано вексель за собівартістю	971	352	4000	–	–
7	Проведено заборгованостей залік	631	377	4800	–	–
8	Відображено послуги посередника – торговця	977	685	100	–	100

	цінними паперами**					
9	Перераховано кошти торгівцю цінними паперами	685	311	100	–	–

¹ Включаються у податкові витрати того звітного періоду, в якому буде визнано доходи від реалізації таких товарів (відповідно до п. 138.4 ПКУ).

* У цьому випадку маємо прибуток від операції з векселем на суму 800 грн. (4800 – 4000). Згідно з п. 153.8 ст. 153 ПКУ (абзац п'ятий) такий прибуток включається до складу одаткових доходів відповідного звітного періоду.

** Щоб уникнути трактування операцій як професійної діяльності на ринку цінних паперів, такі операції рекомендовано проводити за участю посередника – торговця цінними паперами.

Викуп векселя за ціною нижче за номінал. Відвантажуючи товар (виконуючи роботи, надаючи послуги), постачальник (виконавець) має відобразити за правилом «першої події» податкові зобов'язання з ПДВ, а за методом нарахування (тобто за датою переходу покупцеві права власності на товар) податкові доходи незалежно від передбаченої в договорі форми розрахунків, у тому числі й вексельної.

Оприбутковуючи товари (одержуючи результати робіт, послуг), покупець (замовник) за правилом «першої події» відображає податковий кредит з ПДВ, тоді як можливість включення здійсненої за них компенсації до складу податкових витрат залежить від того, в яку категорію потрапляють такі витрати (витрати, що формують собівартість реалізованих товарів (виконаних робіт, наданих послуг), визнаються податковими витратами того звітного періоду, в якому визнаються доходи від реалізації таких товарів), незалежно від передбаченої в договорі форми розрахунків.

База обкладення ПДВ визначається на підставі п. 189.7 ст. 189 ПКУ, відповідно до якого у разі, якщо платник податку здійснює операції з постачання товарів/послуг, які є об'єктом оподаткування згідно із ст. 185 ПКУ, під забезпечення боргових зобов'язань покупця, наданих такому платнику податку у формі простого або переказного векселя, або інших боргових інструментів, випущених таким покупцем або третьою особою, базою оподаткування є договірна вартість, визначена в порядку, встановленому п. 188.1 ст. 188 ПКУ, без урахування дисконтів або інших знижок з номіналу такого векселя, а за процентними векселями – така

договірна вартість, збільшена на суму процентів, нарахованих або таких, що повинні бути нараховані на суму номіналу такого векселя.

Отже, базою обкладення ПДВ при розрахунку векселем завжди буде договірна вартість товарів (причому навіть у тих випадках, коли операції провадяться між пов'язаними сторонами). Єдиним винятком є ситуація з видачею процентного векселя. Базою обкладення ПДВ при цьому у початковому варіанті є договірна вартість товарів (робіт, послуг), яка згодом (у міру перебування векселя у постачальника–виконавця) збільшуватиметься на суму процентів, що підлягають нарахуванню за векселем.

На вартість самого векселя ПДВ не нараховується – видача (передача) векселя не є окремим об'єктом оподаткування. Об'єктом оподаткування завжди є продаж товарів (робіт, послуг), розрахунок за які провадиться векселем.

Погашення векселя не викликає жодних наслідків у податковому обліку. Однак потрібно враховувати, що погашення векселя є здійсненням платежу за векселем векселедавцем (платником). Причому коли йдеться про погашення, вексель завжди оплачується за номінальною вартістю. Інша справа, коли вексель не погашається, а викупується векселедавцем.

Співвідношення викупу векселя з його погашенням. Про викуп векселя мова йде тоді, коли платіж здійснюється за ціною, відмінною від номіналу. Причому ця ціна, як правило, буває меншою за номінал векселя (хоча теоретично її розмір нічим не обмежується, а визначається на підставі угоди сторін, тобто вона може бути й вищою за номінал).

Викуп від погашення відрізняється не лише сумою операції, а й порядком її оформлення, а також здійснення. Відзначимо основні відмінності.

По–перше, при погашенні векселя платіж обов'язково має бути здійснено в безготівковій формі. Цього вимагає стаття 6 Закону України «Про обіг векселів в Україні» від 05.04.2001 р. № 2374. На викуп векселя ця вимога не поширюється. Викуп може бути здійснено як за грошові кошти (у

тому числі готівку, з дотриманням десятитисячного обмеження на готівковий платіж протягом дня), так і шляхом розрахунку (або заліку) за наявними зобов'язаннями.

По-друге, при погашенні векселя, як правило, складають акт про пред'явлення векселя до платежу (або, принаймні, заяву про оплату векселя). Викуп векселя складанням такого акта не супроводжується, а провадиться на підставі цивільно-правового договору (наприклад, договору купівлі-продажу векселя, договору поставки з вексельною формою розрахунків тощо), з використанням звичайного акта приймання-передачі векселя, а також довіреності на отримання цінностей.

По-третє, з погляду вексельного законодавства викуп векселя є звичайною його передачею та оформляється складанням індосаменту (чого при погашенні не вимагається). Хоча відсутність такого передатного напису не призводить до недійсності угоди, але може створити складнощі при бажанні векседавця повторно запустити цей же вексель в обіг (що, потрібно сказати, буває не так часто).

Існує кілька варіантів повернення векселя векседавцю в порядку, відмінному від його погашення.

Перший полягає у здійсненні платежу на суму, меншу за номінал, а другий полягає в розрахунку векселем за іншими зобов'язаннями векселедержателя перед векседавцем (йдеться про простий вексель).

Окремим випадком другого варіанта може бути продаж векселя векседавцю з подальшим заліком зустрічних вимог, що впливають із договору купівлі-продажу векселя та інших зобов'язальних відносин (наприклад, договори поставки продукції, позики, оренди, договори на надання послуг, виконання робіт тощо).

Причому в межах другого варіанта вексель може викупатися за сумою, як рівною номіналу, так і відмінною від нього.

Більше того, вексель може бути навіть подаровано векседавцю (при дотриманні умов ч. 3 ст. 720 Цивільного кодексу України.

Не виключено також, що вексельне зобов'язання можна припинити шляхом прощення боргу (ст. 605 ЦКУ).

Оподаткування операцій з облігаціями (на прикладі облігацій місцевих позик).

Особливості емісії облігацій. Згідно Закону «Про цінні папери та фондовий ринок» одним із видів цінних паперів, дозволених для випуску в Україні, визначено облігації місцевих позик, які випускаються за рішенням місцевих рад.

З цими нормами перекликаються положення Бюджетного кодексу України: міські бюджети можуть прийматися з дефіцитом у частині дефіциту бюджету розвитку, який (дефіцит) покривається за рахунок запозичень.

У свою чергу, запозичення до місцевих бюджетів здійснюються з певною метою та підлягають обов'язковому поверненню. При цьому держава не несе відповідальності за зобов'язаннями щодо запозичень до місцевих бюджетів.

Якщо ж у процесі погашення основної суми боргу та платежів щодо його обслуговування має місце порушення графіка погашення з вини позичальника (місцевої ради), відповідна рада не має права здійснювати нові запозичення протягом п'яти наступних років.

Порядок здійснення запозичень до місцевих бюджетів визначається Кабінетом Міністрів України – його затверджено Постановою КМУ від 16.02.2011 р. № 110 «Про затвердження Порядку здійснення місцевих запозичень».

Ним встановлено, що поряд із позиками, кредитами та кредитними лініями, що надаються фінансовими установами, місцеві ради можуть здійснювати запозичення також і у формі випуску облігацій внутрішніх місцевих позик.

Особливості інвестування (придбання облігацій). Що стосується власника облігацій внутрішньої місцевої позики, то особливості їх емітента

не впливають на облік та оподаткування операцій із цими паперами. Для інвестора облігації внутрішньої місцевої позики – такий же актив, як, наприклад, облігації підприємств. Відповідно принципи бухгалтерського обліку і оподаткування операцій із ними дуже схожі, хоча й мають деякі важливі нюанси.

Почнемо з податкового обліку який розглянемо поетапно: починаючи з придбання і закінчуючи продажем або погашенням облігацій.

Якщо інвестором виступає підприємство – платник податку на прибуток, то згідно з пп. 153.4.2 п. 153.4 ст. 153 ПКУ, кошти, розміщені шляхом придбання облігацій, до його податкових витрат не включаються.

Це правило діє у разі придбання облігацій як у межах емісії, так і на вторинному ринку. Невключення понесених витрат на придбання облігацій до складу податкових витрат зумовлено тим, що для операцій з купівлі–продажу цінних паперів п. 153.8 ст. 153 ПКУ передбачено окремі правила податкового обліку із включенням до об'єкта податку на прибуток (шляхом збільшення податкових доходів) лише додатного фінансового результату від операцій купівлі–продажу цінних паперів.

Схожу методика, відповідно до п. 170.2 ст. 170 ПКУ, передбачено і для фізичних осіб: об'єкт обкладення ПДФО (інвестиційний прибуток, що включається до складу загального місячного оподаткованого доходу) визначається як фінансовий результат (прибуток) операцій з купівлі–продажу інвестиційних активів (ОВМП підпадають під визначення інвестиційного активу).

Отже, з метою формування об'єкта оподаткування юридичні та фізичні особи повинні вести окремий податковий облік фінансових результатів операцій з ОВМП: юридичні особи – платники податку на прибуток підприємств – у порядку, передбаченому п. 153.8 ст. 153 ПКУ, а фізичні особи – платники податку з доходів фізичних осіб – у порядку, передбаченому п. 170.2 ст. 170 ПКУ.

Незважаючи на загальну спрямованість (до об'єкта оподаткування включається прибуток від операцій з облігаціями), механізми п. 153.8 ст. 153 і п. 170.2 ст. 170 ПКУ кардинально відрізняються методикою формування та відображення фінансових результатів від операцій з облігаціями.

Абзацом третім п.153.8 ст. 153 ПКУ передбачено окреме ведення платниками податкового обліку фінансових результатів операцій із цінними паперами і деривативами в розрізі окремих видів цінних паперів, а також деривативів.

Облігації місцевих позик є лише одним із трьох видів облігацій, якими може володіти інвестор. У зв'язку з цим податковий облік фінансових результатів операцій з облігаціями місцевих позик має здійснюватися інвестором окремо не тільки від обліку інших видів цінних паперів (ощадних сертифікатів, векселів тощо), а й від обліку інших видів облігацій (підприємств та внутрішніх державних позик).

В додатку ЦП до рядка 03.20 додатка ІД до Податкової декларації з податку на прибуток підприємства окремих рядків для відображення фінансових результатів від операцій з облігаціями місцевих позик не передбачено. Існують лише рядки для формування прибутку чи збитку від операцій з облігаціями взагалі.

У зв'язку з цим у підприємства, яке, крім облігацій місцевих позик, здійснює також операції і з іншими видами облігацій і відповідно веде облік фінансових результатів окремо щодо кожного з видів облігацій, у додатку ЦП до рядка 03.20 додатка ІД до декларації з податку на прибуток буде відображено:

- сукупні доходи звітного періоду від операцій з усіма видами облігацій (ряд. 2.1 додатка ЦП);
- сукупні витрати звітного періоду від операцій з усіма видами облігацій (ряд. 2.2 додатка ЦП);
- фінансовий результат (ряд. 2 додатка ЦП), який зовсім не завжди відповідатиме результату того простого алгоритму розрахунку, що

запропонований у додатку ЦП (2.1 – 2.2 – 2.3). Останнє пов'язане з тим, що фінансовий результат розраховується окремо щодо кожного виду облігацій (підприємств, місцевих позик, внутрішніх державних позик).

У випадку здійснення у звітному періоді операцій із кількома видами облігацій у ряд. 2 додатка ЦП, необхідно відображати суму прибутків (а в разі їх відсутності – суму збитків) звітного періоду від операцій із кожним видом облігацій.

Необхідність використання цієї методології розрахунку показника ряд. 2 додатка ЦП може бути обґрунтовано платником податків у письмовому поясненні, доданому до декларації.

Уже на етапі придбання облігацій місцевих позик (у емітента або на вторинному ринку цінних паперів у їх колишнього власника) підприємство–інвестор в окремому обліку фінансових результатів операцій з облігаціями місцевих позик за п. 153.8 ст. 153 ПКУ має відобразити витрати в сумі коштів або вартості майна, сплачених (або нарахованих) ним продавцю облігацій як компенсація їх вартості. До складу витрат інвестора включається також сума будь–якої заборгованості, що виникає у нього у зв'язку з таким придбанням.

Витрати на придбання облігацій місцевих позик беруть участь у формуванні фінансового результату від операцій з облігаціями місцевих позик (незалежно від їх емітента) у тому звітному періоді, в якому їх було здійснено.

Для цього витрати на придбання будь–яких облігацій місцевих позик звітного періоду (з урахуванням некомпенсованих збитків від операцій з облігаціями місцевих позик минулих періодів) підлягають порівнянню з доходами від відчуження будь–яких облігацій місцевих позик звітного періоду:

– якщо протягом звітного періоду витрати на придбання облігацій місцевих позик, понесені (нараховані) платником податків, перевищують доходи, отримані (нараховані) від продажу (відчуження) облігацій місцевих позик протягом такого звітного періоду, від'ємний фінансовий результат

переноситься у зменшення фінансових результатів від операцій з облігаціями місцевих позик майбутніх звітних періодів аж до його погашення.

– якщо протягом звітного періоду доходи від продажу облігацій місцевих позик, отримані (нараховані) платником податків, перевищують витрати, понесені (нараховані) платником податків у результаті придбання облігацій місцевих позик протягом такого звітного періоду (з урахуванням від’ємного фінансового результату від операцій з облігаціями місцевих позик минулих періодів), то прибуток включається до складу доходів такого платника податків за результатами такого звітного періоду.

Для фізичних осіб – платників податку з доходів фізичних осіб, діють свої правила п. 170.2 ст. 170 ПКУ: тут витрати фізичної особи на придбання конкретного пакета облігацій місцевих позик, з яких складається вартість такого пакета, «чекають на свої» доходи від продажу цього ж пакета.

Інакше кажучи, витрати фізичної особи на придбання конкретного пакета цінних паперів не впливають на об’єкт оподаткування доти, доки не буде отримано відповідні доходи і розраховано фінансовий результат від завершені операції купівлі–продажу конкретного пакета цінних паперів.

При цьому варто враховувати, що облігації, подаровані фізичній особі чи успадковані нею, з метою обкладення ПДФО вважаються придбаними за нульовою вартістю, тобто при подальшому продажі (погашенні) податком обкладатиметься вся сума доходу від продажу (відчуження), отримана інвестором.

Отримання доходу за облігаціями. Залежно від виду облігації отримання доходу за нею може бути пов’язане з різними етапами обігу. Наприклад, за процентними облігаціями дохід може виплачуватися протягом усього періоду, коли інвестор володіє цінним папером, – виходить, що саме володіння приносить дохід (проценти).

Дисконтні ж облігації передбачають отримання доходу (дисконту) виключно при їх погашенні за номінальною вартістю.

Розглянемо порядок оподаткування кожної з цих виплат.

В частині процентів, що нараховуються на номінал облігацій у період володіння ними, порядок залежить від наступних умов:

– якщо інвестор – юридична особа є платником податку на прибуток підприємств, то згідно з пп. 135.5.1 п. 135.5 ст. 135 ПКУ такі виплати підлягають включенню до складу його доходів;

– якщо ж інвестор є фізичною особою, то емітент згідно з пп. 170.4.3 п. 170.4 ст. 170 ПКУ при виплаті такого доходу має нарахувати і утримати із суми процентів податок з доходів фізичних осіб за ставкою 15 %.

В частині доходів за дисконтними облігаціями, то їх оподаткування забезпечуються нормами п. 153.8 ст. 153 ПКУ (для платників податку на прибуток) і п. 170.2 ст. 170 ПКУ (для фізичних осіб). У зв'язку з цим, наприклад, для інвесторів – платників податку на прибуток підприємств відпадає необхідність окремих включень таких доходів до валових доходів звітного періоду у вигляді процентів згідно з пп. 135.5.1 п. 135.5 ст. 135 ПКУ.

Продаж і погашення облігацій. Позбавитись статусу інвестора можна двома способами:

– продати облігацію на вторинному ринку – у цьому випадку облігація як окремий об'єкт права власності передається третій особі;

– погасити облігацію після періоду обігу, отримавши її номінальну вартість.

Однак у податковому обліку інвестора – платника податку на прибуток обидві ці операції матимуть однакові наслідки. Згідно з п. 153.8 ст. 153 Закону ПКУ сума коштів або вартість майна, отримана (нарахована) платником податків від продажу, обміну чи інших способів відчуження облігацій місцевих позик та збільшена на вартість будь-яких матеріальних цінностей або нематеріальних активів, що передаються платнику податків у зв'язку з таким продажем, обміном або відчуженням, розглядається як «доходи» для цілей окремого податкового обліку фінансових результатів операцій з облігаціями місцевих позик. До складу доходів включається також

сума будь-якої заборгованості платника податків, що погашається у зв'язку з таким продажем, обміном або відчуженням.

У тому податковому періоді, коли було нараховано чи отримано дохід від відчуження облігацій місцевих позик, інвестор має визначити фінансовий результат операцій з облігаціями місцевих позик цього звітного періоду.

Приклад 1. У І кв. 2010 р. підприємство придбало на вторинному ринку пакет дисконтних облігацій місцевої позики – 1000 штук загальною вартістю 60 000 грн. (за ціною 60 грн. за штуку), а також пакет акцій вартістю 55 000 грн. і продало частину раніше придбаних облігацій місцевої позики (250 шт.) на вторинному ринку за ціною 58 грн. за штуку.

Решту облігацій місцевої позики було погашено емітентом у ІІ кв. 2010 р. за їх номінальною вартістю: 70 грн. за штуку.

Також у ІІ кв. 2010 р. було придбано пакет облігацій підприємств вартістю 25 000 грн.

Розглянемо порядок податкового обліку фінансових результатів операцій з цінними паперами у І кв. та І півр. 2010 року. Припустимо, що в минулих періодах від'ємного фінансового результату від операцій із цінними паперами не було.

І квартал

Таблиця 6

Порядок податкового обліку фінансових результатів операцій з цінними паперами у І кварталі

Операція	Податковий облік за пунктом 153.8 ПКУ		Податковий облік І кварталу	
	витрати	доходи	витрати	доходи
Придбано облігації місцевої позики	60000 грн. – в окремому обліку фінансових результатів від операцій з облігаціями місцевої позики	–	–	–
Придбано акції	55000 грн. – в окремому обліку фінансових результатів від операцій з акціями	–	–	–
Продано 250 шт. придбаних облігацій за ціною 58 грн. за штуку	–	14500 грн. – в окремому обліку фінансових результатів від операцій з облігаціями місцевої позики	–	–

Додаток ЦП до декларації з податку на прибуток буде заповнено таким чином (табл. 7).

Таблиця 7

Порядок заповнення додатку ЦП до Податкової декларації з податку на прибуток «Розрахунок фінансових результатів операцій з цінними паперами»

Показники	Код рядка	Сума
Прибуток від операцій з цінними паперами, фондовими і товарними деривативами, у т.ч.: (сума позитивних значень рядків 1, 2, 3, 4, 5)	01.4	–
Прибуток (+) або збиток (–) від операцій з акціями та іншими корпоративними правами, у тому числі: (1.1 – 1.2 – 1.3)	1	–55
доходи звітного періоду	1.1	–
витрати звітного періоду	1.2	55
від’ємний фінансовий результат попереднього звітного року	1.3	–
Прибуток (+) або збиток (–) від операцій з облігаціями, у тому числі: (2.1 – 2.2 – 2.3)	2	–45,5
доходи звітного періоду	2.1	14,5
витрати звітного періоду	2.2	60
від’ємний фінансовий результат попереднього звітного року	2.3	–
...		

I півріччя

Таблиця 8

Порядок податкового обліку фінансових результатів операцій з цінними паперами у I півріччі

Операція	Податковий облік за пунктом 153.8 ПКУ		Податковий облік I кварталу	
	витрати	доходи	витрати	доходи
Придбано облігації підприємств	25000 грн. – в окремому обліку фінансових результатів від операцій з облігаціями підприємств	–	–	–
Решту облігацій було погашено	–	52500 грн. – в окремому обліку фінансових резу–	–	7000 грн. (52500 –

за номінальною вартістю 70 грн.		льтатів від операцій з облігаціями місцевої позики		45500)
---------------------------------	--	--	--	--------

У рядку 03.20 додатку ІД до декларації з податку на прибуток підприємства за I півріччя буде відображено 7 тис. грн. (з цього рядка ця сума потрапить до рядка 03 Податкової декларації з податку на прибуток підприємства).

При цьому додаток ЦП до рядка 03.20 додатка ІД до Податкової декларації з податку на прибуток підприємства буде заповнено таким чином (табл. 9).

Таким чином, для інвестора – платника податку на прибуток механізм п. 153.8 ст. 158 ПКУ є допоміжним і начебто «однобічним»: адже практичним підсумком його дії, що впливає на показник оподаткованого прибутку звітного періоду, може бути лише додатна різниця від купівлі–продажу облігацій.

Таблиця 9

Заповнення додатку ЦП до Податкової декларації з податку на прибуток
«Розрахунок фінансових результатів операцій з цінними паперами»

Показники	Код рядка	Сума
Прибуток від операцій з цінними паперами, фондовими та товарними деривативами, у т.ч.: (сума позитивних значень рядків 1, 2, 3, 4, 5)	01.4	7
Прибуток (+) або збиток (–) від операцій з акціями та іншими корпоративними правами, у тому числі: (1.1 – 1.2 – 1.3)	1	–55
доходи звітного періоду	1.1	–
витрати звітного періоду	1.2	55
від’ємний фінансовий результат попереднього звітного року	1.3	–
Прибуток (+) або збиток (–) від операцій з облігаціями, у тому числі: (2.1 – 2.2 – 2.3)	2	7 ¹
доходи звітного періоду	2.1	52,5
витрати звітного періоду	2.2	70,5 ²
від’ємний фінансовий результат попереднього звітного року	2.3	–
...		

¹ Прибуток у результаті операцій з облігаціями місцевих позик.

² Сукупні витрати звітного періоду від операцій з усіма видами облігацій (45,5 + 25 = 70,5 тис. грн.).

Аналогічним за своєю дією є п. 170.2 ст. 170 ПКУ: продавши конкретний пакет облігацій та отримавши відповідний дохід, платник податку цим завершив власну операцію купівлі–продажу цього конкретного пакета, у зв'язку з чим фінансовий результат від цієї завершеної операції братиме участь у формуванні об'єкта оподаткування такої фізичної особи.

Додатна різниця між доходом, отриманим платником податків від продажу окремого пакета облігацій, і його вартістю, розрахованою виходячи із суми витрат, понесених у зв'язку з придбанням, становить інвестиційний прибуток платника податку з доходів фізичних осіб.

І навпаки, якщо при такому розрахунку виникає від'ємна різниця, має місце інвестиційний збиток від завершеної операції купівлі–продажу певного пакета облігацій місцевої позики. Згідно з пп. 170.2.6 п. 170.2 ст. 170 ПКУ до складу загального річного оподатковуваного доходу платника податків включається додатне значення загального фінансового результату операцій з інвестиційними активами за результатами такого року.

Загальний фінансовий результат операцій з інвестиційними активами визначається як сума інвестиційних прибутків, отриманих платником податку протягом звітного року, зменшена на суму інвестиційних збитків, понесених платником податку протягом такого року. Якщо загальний фінансовий результат операцій з інвестиційними активами має від'ємне значення, його сума переноситься у зменшення загального фінансового результату операцій з інвестиційними активами наступних років до його повного погашення.

Що стосується ПДВ, то згідно з пп. 196.1.1 п. 196.1 ст. 196 ПКУ, не є об'єктом оподаткування такі види операцій із цінними паперами:

- випуск (емісія) – операція емітента з передачі облігацій, що знову випускаються, їх першому власнику (інвестору);
- розміщення в будь-якій формі управління – наприклад, передача власником своїх облігацій у довірче управління комерційному банку;

– продаж за кошти – у цьому випадку мається на увазі операція з продажу власником (інвестором) цінних паперів саме і тільки за грошові кошти;

– обмін одних цінних паперів на інші цінні папери.

Відповідно решта операцій (наприклад, дарування, обмін на товарно–матеріальні цінності або передача як плата за надані послуги), що передбачають передачу права власності на облігації, підпадає під об'єкт обкладення ПДВ.

Продавець облігацій має відобразити за такими операціями податкові зобов'язання щодо ПДВ.

Бухгалтерський облік операцій інвестора. Із метою бухгалтерського обліку операцій інвестора облігації місцевої позики класифікуються як фінансові інвестиції, тобто активи, що утримуються з метою збільшення прибутку (процентів, дивідендів тощо), зростання вартості капіталу чи інших вигод.

Як і будь–який інший актив, фінансові інвестиції відображаються в балансі за умови, що їх оцінку може бути достовірно визначено та очікується отримання в майбутньому економічних вигод, пов'язаних з їх використанням.

Що стосується можливості достовірної оцінки, то на момент придбання фінансової інвестиції проведення такої оцінки не викличе особливих труднощів, оскільки в основній своїй частині фінансові інвестиції (у тому числі й облігації) мають ринкову вартість.

Критерій «вигідності» (отримання економічних вигод від використання) інвестиції згідно зі статтею 1 Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» від 16.07.99 р. № 996, передбачає, що існує потенційна можливість отримання підприємством грошових коштів від використання такої інвестиції. «Вигідність» облігацій може втілюватися у процентах, що нараховуються на суму номіналу, і/або в дисконті – додатній різниці між номінальною вартістю облігації та

фактичною ціною її придбання, а також у сумі прибутку від її подальшого перепродажу.

Методологічні засади формування інформації про фінансові інвестиції та її розкриття у фінансовій звітності та бухгалтерському обліку визначено Положенням (стандартом) бухгалтерського обліку 12 «Фінансові інвестиції», затвердженим наказом Міністерства фінансів України від 26.04.2000 р. № 91, спираючись на норми якого можна зробити один із головних висновків, що мають ключове значення для визначення підходу до обліку інвестицій в облігації місцевих позик. Ідеться про мету їх придбання, а саме про те, чи придбаваються облігації для:

- а) перепродажу;
- б) утримання до їх погашення.

Від того, яку з цих двох цілей первісно має на меті інвестор, і залежатиме методологія обліку інвестицій в облігації.

Для правильного відображення у фінансовій звітності інвестора, крім мети придбання, істотне значення має також передбачуваний строк утримання облігацій. Розподіл інвестицій за строковістю ґрунтується на закладеній у національних стандартах бухобліку класифікації активів як оборотних і необоротних.

Першим етапом у бухгалтерському обліку фінансових інвестицій є їх первісна оцінка при придбанні. Відповідно до п. 4 П(С)БО 12 фінансова інвестиція первісно оцінюється та відображається в бухгалтерському обліку за собівартістю, що складається з ціни її придбання, комісійних винагород, мита, податків, зборів, та інших витрат, безпосередньо пов'язаних з придбанням фінансової інвестиції.

Дохід за облігаціями визначається як проценти. Згідно з п. 7 П(С)БО 12 відсотки, що підлягають отриманню за облігаціями, відображаються як фінансовий дохід інвестора, за винятком тих випадків, коли такі надходження не відповідають критеріям визнання доходу, установленим П(С)БО 15.

Так, П(С)БО 15 відзначає, що дохід, який виникає в результаті використання активів підприємства іншими сторонами, визнається у вигляді процентів, якщо:

- існує імовірність надходження економічних вигод по даній операції;
- дохід може бути достовірно оцінено.

Проценти визнаються в тому звітному періоді, до якого вони відносяться, виходячи з бази їх нарахування та строку користування відповідними активами.

Мабуть, найскладнішим моментом у бухгалтерському обліку інвестицій в облігації є їх оцінка на дату балансу. Саме тут важливою є мета придбання – подальший перепродаж чи утримання до погашення.

Якщо вже на етапі придбання облігацій інвестор планує їх подальший продаж та отримання за рахунок цього «спекулятивного» прибутку (тобто не планує утримувати облігації до погашення), то згідно з п. 8 П(С)БО 12 на дату балансу такі інвестиції відображаються за справедливою вартістю.

МСБО 25 відзначає, що для «деяких інвестицій існує активний ринок, що встановлює ринкову вартість, котра є при цьому показником справедливої вартості. Для інших інвестицій ринку з активним попитом не існує, а тому застосовуються інші засоби з метою визначення справедливої вартості».

Сума збільшення чи зменшення балансової вартості фінансових інвестицій залежно від їх справедливої вартості відображається у складі інших доходів чи інших витрат відповідно.

Приклад. 20 березня 2011 року підприємство придбало на вторинному ринку пакет процентних облігацій у кількості 10 000 шт. за ціною 0,5 грн. за штуку при номіналі 0,55 грн./шт. Витрати при придбанні (комісійні) склали 100 грн. (собівартість облігацій дорівнює 5 100 грн.)

Облігації буде погашено через рік, однак у зв'язку з недостатністю оборотних коштів підприємство планує продаж придбаних цінних паперів на вторинному ринку в найближче півріччя. Станом на 31 березня 2011 року ринковий курс (справедлива вартість) цих облігацій, зафіксований на організованому фондовому ринку, склав 0,7 грн./шт., а станом на 30 червня 2011 року – 0,6 грн./шт. Облігації було продано в липні 2011 року за ціною 0,59 грн./шт.

Проценти за облігаціями виплачуються емітентом наприкінці кожного кварталу в розмірі 5 % від номінальної вартості.

В обліку інвестора ці операції буде відображено таким чином (табл. 10).

Пунктом 9 П(С)БО 12 встановлено, що фінансові інвестиції, справедливу вартість яких достовірно визначити неможливо, відображаються на дату балансу за їх собівартістю з урахуванням зменшення корисності. Втрати від зменшення корисності фінансових інвестицій відображаються у складі інших витрат з одночасним зменшенням балансової вартості фінансових інвестицій.

Поняття «зменшення корисності» дано в П(С)БО 7 «Основні засоби» – це втрата економічної вигоди в сумі перевищення залишкової вартості активу над сумою очікуваного відшкодування.

Таблиця 10

Відображення операцій з облігаціями в обліку інвестора

№ з/п	Зміст операції	Сума, грн.	Бух. облік		Податковий облік			
			Дт	Кт	Д	В	за п. 153.8 ст. 153 ПКУ*	
							доходи	витрати
1	Придбано облігації (виписка з реєстру або з рахунка в цінних паперах)	5000	352	311	–	–	–	5000
	Отримано послуги, пов'язані з придбанням облігацій	100	352	631	–	100	–	–
31 березня 2011 року								
2	Суму дооцінки інвестицій віднесено до складу інших доходів	1900	352	746	–	–	–	–
3	Отримано проценти	275	311	732	275	–	–	–
		275	732	792				
30 червня 2011 року								
4	Суму уцінки інвестицій віднесено до складу інших витрат	1000	975	352	–	–	–	–
5	Отримано проценти	275	311	732	275	–	–	–
		275	732	792				
Липень 2011 року								
6	Облігації передано покупцю	5900	361	741	900	–	5900**	–
	Відображено собівартість інвестиції, що дорівнює її справедливій вартості	6000	971	352	–	–	–	–
	Сформовано фінансовий результат	5900	741	793	–	–	–	–
		6000	793	971	–	–	–	–
7	Отримано грошові кошти	5900	311	361	–	–	–	–

* В минулих звітних періодах підприємством не було накопичено від'ємний фінансовий результат від операцій з облігаціями місцевих позик.

** Сума доходу від продажу облігацій місцевих позик у цьому звітному періоді, зафіксована в окремому обліку за п. 153.8 ПКУ, «згортається» з витратами на придбання облігацій місцевих позик, здійсненими протягом цього звітного періоду. Сума прибутку (900 грн. = 5900 грн. – 5000 грн.) включається до складу доходів звітного періоду.

Разом із тим П(С)БО 12 не містить опису методу зменшення корисності інвестицій. Однак із цього приводу є певні вказівки в п. 33 П(С)БО 13 «Фінансові інструменти».

Згідно з П(С)БО 13 балансова вартість фінансових активів, щодо яких не застосовується оцінка за справедливою вартістю, переглядається щодо можливого зменшення корисності на кожну дату балансу на підставі аналізу очікуваних грошових потоків. Сума втрат від зменшення корисності фінансового активу визначається як різниця між його балансовою вартістю та поточною вартістю очікуваних грошових потоків, дисконтованих за поточною ринковою ставкою відсотка на подібний фінансовий актив, з визнанням цієї різниці іншими витратами.

Для визначення поточної вартості очікуваних грошових потоків використовується така формула:

$$PV = S / (1+r)^n \quad (1), \text{ де}$$

PV – поточна вартість; S – вартість, яку має бути отримано в майбутньому;

r – відсоткова ставка на подібний фінансовий актив;

n – кількість періодів (наприклад, кварталів, років).

Розглянемо умовний приклад, для чого дещо змінимо умови попереднього:

Приклад. 20 березня 2011 р. підприємство придбало на вторинному ринку пакет дисконтних облігацій у кількості 10000 шт. за ціною 0,5 грн. за штуку при номіналі 0,7 грн./шт. Витрати при придбанні (комісійні) склали 100 грн. Отже, собівартість облігацій при придбанні дорівнює 5100 грн.

Облігації буде погашено емітентом через рік, однак у зв'язку з недостатністю оборотних коштів підприємство планує продаж придбаних цінних паперів на вторинному ринку в найближче півріччя з очікуваним середнім прибутком від таких операцій 15 % (за ціною 0,575 грн./шт.).

Припустимо, достовірно визначити справедливу вартість куплених облігацій не уявляється можливим.

У червні 2011 року було розповсюджено інформацію про можливі проблеми з погашенням облігацій. У зв'язку із цим підприємство–інвестор передбачає зменшення корисності інвестицій в облігації цього емітента: за експертними оцінками, в умовах, що склалися, їх не вдасться продати дорожче 0,525 грн./шт.

Підприємство–інвестор також планує якнайшвидший продаж цих облігацій. Продано їх було в липні 2011 р. за фактичною ціною 0,47 грн./шт. Розрахуємо балансову вартість інвестиції станом на 30 червня 2010 року з урахуванням зменшення її корисності.

Для цього визначимо поточну вартість за формулою (1):

$$PV = 5250 / (1+0,15)^1 = 4565,22 \text{ (грн.)}$$

При розрахунку поточної вартості слід виходили з таких міркувань:

S – очікувана ціна продажу облігацій, що дорівнює 5250 грн. (0,525 грн./шт. x10000 шт.);
 r – прибутковість, яка, за оцінкою інвестора, забезпечується при аналогічних операціях купівлі–продажу облігацій (у нашому прикладі – 15 %);
 n – кількість періодів, що дорівнює в нашому випадку 1, оскільки від продажу інвестицій очікується один грошовий потік, а власник облігацій планує їх продаж в наступному кварталі

Отже, сума втрат від зменшення корисності фінансової інвестиції становить 534,78 грн. = 5100 грн. – 4565,22 грн.

В обліку інвестора розглянуті операції буде відображено наступним чином (табл. 11).

Таблиця 11

Відображення операцій з облігаціями в обліку інвестора

№ з/п	Зміст операції	Сума, грн.	Бух. облік		Податковий облік			
			Дт	Кт	Д	В	за п. 153.8 ст. 153 ПКУ	
							доходи	витрати
1	Придбано облігації (виписка з реєстру чи рахунка в цінних паперах)	5000	352	311	–	–	–	5000
	Отримано послуги, пов'язані з придбанням облігацій	100	352	631	–	100	–	–
30 червня 2011 року								

2	Суму уцінки інвестицій віднесено до складу інших витрат	534,78	975	352	–	–	–	–
Липень 2011 року								
3	Облігації передано покупцю	4700	361	741	–	–	4700*	–
	Відображено собівартість інвестиції, що дорівнює її вартості на останню дату балансу	4565,2	971	352	–	–	–	–
	Сформовано фінансовий результат	4700	741	793	–	–	–	–
		4565,2	793	971	–	–	–	–
4	Отримано грошові кошти	4700	311	361	–	–	–	–

* Сума збитку (300 грн. = 5000 грн. – 4700 грн.) переноситься у зменшення фінансових результатів від операцій з облігаціями місцевих позик майбутніх звітних періодів.

Відносно інвестицій в облігації, утримувані до їх погашення, то згідно з п. 10 П(С)БО 12 на дату балансу вони відображаються за амортизованою собівартістю.

При придбанні облігації можливі два варіанти розбіжності її фактичної вартості з її ж номінальною вартістю:

1) якщо облігацію придбано за вартістю більш низькою, ніж номінальна, її придбано з дисконтом;

2) і навпаки, якщо облігацію придбано за фактичною вартістю, що перевищує номінальну, її придбано з премією.

Дисконт чи премія під час придбання, тобто різниця між собівартістю (фактичною вартістю придбання) і вартістю погашення (номінальною вартістю) фінансових інвестицій амортизується інвестором протягом періоду з дати придбання до дати їх погашення за методом ефективної ставки відсотка.

Для визначення величини ефективної ставки відсотка використовуються такі формули:

– у разі придбання фінансової інвестиції з дисконтом:

$$ECB = \frac{\text{Номінальна вартість облігацій} \times \text{Ставка відсотка за період} + \text{Дисконт} \div \text{Кількість періодів обігу облігацій}}{(\text{Собівартість облігацій} + \text{Номінальна вартість облігацій}) \div 2}, \quad (2)$$

– у разі придбання фінансової інвестиції з премією:

$$ECB = \frac{\text{Номінальна вартість облігацій} \times \text{Ставка відсотка за період} - \text{Премія} \div \text{Кількість періодів обігу облігацій}}{(\text{Собівартість облігацій} + \text{Номінальна вартість облігацій}) \div 2}, (3)$$

П(С)БО 12 відзначає, що сума амортизації дисконту або премії нараховується одночасно з нарахуванням відсотка (доходу від фінансових інвестицій), що підлягає отриманню, та відображається у складі інших фінансових доходів чи інших фінансових витрат з одночасним збільшенням або зменшенням балансової вартості фінансових інвестицій відповідно.

Якщо цю норму розглядати в контексті прикладів, наведених у додатку 1 до П(С)БО 12, можна дійти висновку, що, за задумом авторів цього документа, дата нарахування амортизації дисконту чи премії ув'язується з датою фактичної («юридичної») виплати процентів за облігаціями.

Проте, якщо формально дотримуватися П(С)БО 12, то в зазначених випадках відповідні суми премії чи дисконту буде списано на витрати чи доходи одночасно з погашенням облігації, що не узгоджується зі змістом власне їх амортизації інвестором протягом усього періоду з дати придбання до дати погашення облігацій. Не узгоджується такий порядок і з МСБО 25 «Облік інвестицій», в якому зазначено: «різниця між вартістю придбання та викупною вартістю інвестицій у боргові цінні папери (знижка чи премія під час придбання), як правило, амортизується інвестором протягом періоду з моменту придбання до строку їх погашення так, щоб інвестиція приносила постійний дохід.

Амортизована знижка або премія кредитується чи дебетується на рахунок прибутку, неначебто вони є відсотком, і додається або вираховується з балансової вартості цінних паперів, яка визнається згодом як собівартість. МСБО 25 передбачає списання сум дисконту (премії) поетапно протягом усього періоду утримання облігації до погашення незалежно від «юридичної» дати виплати процентів.

У зв'язку із цим підприємствам, для точності показників фінансової звітності, доцільно скористатися закріпленим у Законі про бухгалтерський

правилом «несуперечності» вітчизняних П(С)БО міжнародним стандартам та амортизувати суми дисконту (премії) протягом усього періоду утримання облігацій з відображенням відповідних доходів і витрат на кожен дату балансу навіть для тих облігацій, фактичну виплату процентів за якими передбачено з іншою періодичністю. Така амортизація повною мірою відповідатиме нормам ст. 4 Закону про бух. облік.

Приклад. 10 лютого 2011 року підприємство придбало пакет процентних облігацій номінальною вартістю 56000 грн. за ціною 47000 грн.

Комісійні торговцю цінними паперами склали 470 грн. Проценти виплачуються наприкінці кожного півріччя з розрахунку 10 % номінальної вартості.

Строк погашення – 5 липня 2012 року (проценти буде виплачено тричі).

Отже, собівартість облігацій під час придбання склала 47470 грн. (47000 грн. + 470 грн.), тож дисконт дорівнює 8530 грн. (56000 грн. – 47470 грн.).

Розрахуємо ефективну ставку відсотка за формулою (2) із «прицілом» на відображення сум амортизації дисконту на кожен дату балансу (за МСБО):

$$ECB = \frac{56000 \times 0,05 + 8530 \div 6}{(47470 + 56000) \div 2} \approx 8,16\%$$

В таблиці 12 наведено порядок визначення суми амортизації дисконту, а також амортизованої собівартості фінансових інвестицій на кожен дату балансу:

Таблиця 12

Порядок визначення суми амортизації дисконту
та амортизованої собівартості фінансових інвестицій (грн.)

Дата	Номінальна сума відсотка	Сума відсотка за ефективною ставкою	Сума амортизації дисконту	Амортизована собівартість
02.2011				47470*
31.03.2011	2800 = 56000x0,05	3874 = 47470 x 0,0816	1074 = 3874 – 2800	48544 = 47470 + 1074

30.06.2011	2800	3961 = 48544 x 0,0816	1161 = 3961 – 2800	49705 = 48544 + 1161
30.09.2011	2800	4056 = 49705 x 0,0816	1256 = 4056 – 2800	50961 = 49705 + 1256
31.12.2011	2800	4158 = 50961 x 0,0816	1358 = 4158 – 2800	52319 = 50961 + 1358
31.03.2012	2800	4269 = 52319 x 0,0816	1469 = 4269 – 2800	53788 = 52319 + 1469
30.06.2012	2800	4389 = 53788 x 0,0816	1589 = 4389 – 2800	55377**=53788+1589

* Фактична вартість інвестиції з урахуванням дисконту.

** Станом на 30.06.2012 р. амортизована собівартість інвестицій має дорівнювати номінальній вартості облігацій. Однак у зв'язку з неточним розрахунком ефективної ставки відсотка у прикладі ці показники мають розбіжність, яка також підлягає списанню на доходи в загальному порядку.

Номінальна сума відсотка є фактично виплачуваною сумою процентів з розрахунку на квартал. Сума процентів за ефективною ставкою розраховується як добуток амортизованої собівартості фінансової інвестиції на попередню дату та ефективної ставки відсотка.

Сума амортизації дисконту визначається як різниця між сумою відсотка за ефективною ставкою та номінальною сумою відсотка.

Амортизована собівартість фінансової інвестиції визначається додаванням вартості фінансової інвестиції на попередню дату і суми амортизації дисконту.

Визначимо ефективну ставку відсотка за тією ж формулою (2), але спираючись при цьому на логіку прикладів П(С)БО 12, тобто «прив'язуючись» до дат фактичної виплати процентів (один раз на півріччя):

$$ECB = \frac{56000 \times 0,1 + 8530 \div 3}{(47470 + 56000) \div 2} \approx 16,32\%$$

Визначимо суми амортизації дисконту, а також амортизованої собівартості фінансових інвестицій на кожну дату фактичної виплати процентів (табл. 13).

Таблиця 13

Порядок визначення суми амортизації дисконту
та амортизованої собівартості фінансових інвестицій (грн.)

Дата	Номінальна сума відсотка	Сума відсотка за ефективною ставкою	Сума амортизації дисконту	Амортизована собівартість
02.2010				47470
30.06.2010	5600 = 56000 x 0,1	7747 = 47470 x	2147 = 7747 –	49671 = 47470 +

		0,1632	5600	2147
31.12.2010	5600	8106 = 49671 x 0,1632	2506 = 8106 – 5600	52177 = 49671 + 2506
30.06.2011	5600	8515 = 52177 x 0,1632	2915 = 8515 – 5600	55092 = 52177 + 2915

На підставі цих розрахунків в обліку інвестора буде здійснено такі записи.

Таблиця 14

Відображення в обліку операцій з облігаціями

№ з/п	Зміст операції	Сума, грн.	Бухгалтерський облік		Податковий облік			
			Дт	Кт	Д	В	за п. 153.8 ст. 153 ПКУ	
							доходи	витрати
Лютий 2011 року								
1	Отримано облігації	47000	143* *	311	–	–	–	47000
2	Отримано посередницькі послуги торговця	470	143	631	–	470	–	–
30 червня 2011 року								
3	Отримано проценти	5600	311	732	5600	–	–	–
	Проведено переоцінку балансової вартості облігацій	2147	143	733	–	–	–	–
30 вересня 2011 року								
4	Фінансові інвестиції відображено як поточні	49671	352	143	–	–	–	–
31 грудня 2011 року								
5	Отримано проценти	5600	311	732	5600	–	–	–
	Проведено переоцінку балансової вартості облігацій	2506	352	733	–	–	–	–
30 червня 2012 року								
6	Отримано проценти	5600	311	732	5600	–	–	–
	Проведено переоцінку балансової вартості облігацій	3823***	352	733	–	–	–	–
5 липня 2012 року								
7	Передано облігації для погашення	56000	377	352	9000* ***	–	56000	–
	Надійшли грошові кошти від погашення облігацій	56000	311	377	–	–	–	–

* У минулих звітних періодах підприємство не накопичило від'ємний фінансовий результат від операцій з облігаціями місцевих позик.

** У зв'язку з тим, що фінансові інвестиції придбано на період більше одного року, вони обліковуються як довгострокові.

*** На доходи списується різниця між номінальною вартістю облігацій та їх амортизованою вартістю на попередню дату (3823 грн. = 56000 грн. – 52177 грн.). Таким чином ліквідується погрішність у розрахунку сум амортизації дисконту і станом на 30 червня 2011 року. Амортизована собівартість дорівнює номінальній вартості облігацій.

**** Сума перевищення доходів звітного періоду від відчуження облігацій місцевих позик над витратами звітного періоду на придбання облігацій місцевих позик з урахуванням від'ємного фінансового результату від операцій з облігаціями місцевих позик минулих періодів (прибуток, що дорівнює 9000 грн. = 56000 грн. – 47000 грн.), зафіксована в окремому податковому обліку за п. 153.8 ПКУ, включається до складу валових доходів.

Запитання для самоконтролю:

1. Яким чином класифікуються фінансові інвестиції?
2. Охарактеризуйте порядок податкового обліку фінансових інвестицій.
3. В чому зміст особливого порядку оподаткування операцій з торгівлі цінними паперами відповідно до норм п. 153.8 ст. 153 ПКУ?
4. Охарактеризуйте порядок заповнення додатку ЦП «Розрахунок фінансових результатів з торгівлі цінними паперами» до податкової декларації з податку на прибуток підприємства.
5. Розкрийте особливості справляння ПДВ при здійсненні операцій з цінними паперами.
6. Охарактеризуйте порядок оподаткування операцій з акціями та корпоративними правами.
7. Розкрийте порядок оподаткування доходів фізичних осіб від здійснення операцій на фондовому ринку.
8. Охарактеризуйте порядок оподаткування операцій з векселями.
9. Розкрийте порядок оподаткування операцій з облігаціями.
10. Охарактеризуйте особливості оподаткування доходів від інвестування в облігації юридичними та фізичними особами.

Список рекомендованих джерел:

1. Акції та частки: обліковий портрет у правовому інтер'єрі: збірник систематизованого законодавства / укл. О.Б. Кушина та Н.М. Тарасова. – К.: Бліц-Інформ, 2011. – Вип. 3. – 192 с.
2. Василюк Н. Особливості оподаткування операцій з векселями / Н. Василюк // Вісник податкової служби України. – 2009. – № 46. – С. 19.
3. Граковський Ю. Бухгалтерський і податковий облік розрахунків векселями / Ю. Граковський // Вісник податкової служби України. – 2010. – № 5. – С. 27.

4. Доленко Н. Доходы физлиц от участия в институтах совместного инвестирования / Н. Доленко // Адвокат Бухгалтера. – 2008. – № 20. – С. 39.

5. Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій (зі змінами та доповненнями) // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>

6. Податковий кодекс України // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>

7. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 12 «Фінансові інвестиції» (зі змінами та доповненнями) // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>

8. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 13 «Фінансові інструменти» (зі змінами та доповненнями) // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>

9. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 15 «Дохід» (зі змінами та доповненнями) // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>

10. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 2 «Баланс» (зі змінами та доповненнями) // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>

11. Про акціонерні товариства: Закон України із змінами та доповненнями // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>

12. Про інвестиційну діяльність: Закон України із змінами та доповненнями // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>

13. Про обіг векселів в Україні: Закон України із змінами та доповненнями // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>

14. Про переказний і простий вексель: Уніфікований закон // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>

15. Про цінні папери та фондовий ринок: Закон України із змінами та доповненнями // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>